

Kohtunike eetikanõukogu arvamus eetikakoodeksi p 20 tõlgendamise kohta

Esitatud küsimused

Kohtunike eetikanõukogule esitati küsimused kohtunike eetikakoodeksi p 20 tõlgendamise kohta. Nimetatud punkt kohustab kohtunikku vältima huvide konflikti, välistades olukorrad, kus perekondlikud, sotsiaalsed või muud suhted mõjutavad tema tööd kohtunikuna. Küsimused on järgmised:

1. Kohtuniku, prokuröri ja advokaadi lapsed käivad ühes lasteaiarühmas või ühes klassis. Kohtuniku lapsed käivad teiste laste sünnipäevadel erinevates mängutubades, tuues kaasa kingitusi sünnipäevalapsele. Sünnipäevapeod toimuvad koos vanematega. Kas kohtunikust lapsevanem käitub kooskõlas kohtuniku eetikanõuetega, kui ta osaleb vanemana sellisel sünnipäevapeol? Kas pärast sellisel üritusel osalemist peaks kohtunik end taandama kohtuasja menetlusest, kui menetlusosaliseks või esindajaks on mõne teise sünnipäeval osalenud lapse vanem?
2. Kohtuniku, prokuröri ja advokaadi lapsed käivad ühes lasteaiarühmas või ühes klassis. Kas kohtunikust lapsevanem käitub kooskõlas kohtuniku eetikanõuetega, kui ta osaleb koos lapsega sünnipäeval, mis toimub mõne advokaadi või prokuröri kodus? Kas pärast sellisel sünnipäeval osalemist peaks kohtunik end taandama kohtuasja menetlusest, kui menetlusosaliseks või esindajaks on mõne teise sünnipäeval osalenud lapse vanem?
3. Kas kohtunik käitub kooskõlas eetikanõuetega, kui lubab advokaadil või prokuröril end autoga koju viia pärast mõnda ühist koosviibimist (nt jõulupidu, koolitus või muu ühine üritus)?
4. Kohtunik, prokurör ja advokaat käivad igal aastal teineteise sünnipäevadel või muudel perekondlikel üritustel ning teevad üksteisele mh rahaliselt hinnatavaid kingitusi. Kas sellistel sünnipäevadel osalemisel ja/või sünnipäevakingitusi vastu võttes käitus kohtunik kooskõlas eetikanõuetega? Kas pärast kirjeldatud tegevusi peaks kohtunik end taandama kohtuasja menetlusest, mille osaliseks või esindajaks on eelviidatud prokurör või advokaat?
5. Kohtunik, prokurör ja advokaat käivad igal aastal teineteise sünnipäevadel või muudel perekondlikel üritustel. Kas kirjeldatud olukorras käitub kohtunik kooskõlas eetikanõuetega, kui sünnipäeval osalejad osutavad üksteisele muid teenuseid, näiteks musitseerib üritusel prokurör, advokaat või kohtunik? Kas pärast kirjeldatud tegevusi peaks kohtunik end taandama kohtuasja menetlusest, mille osaliseks või esindajaks on eelviidatud prokurör või advokaat? Kas hinnang olukorrale sõltub sellest, millises mahus ülalviidatud teenuseid osutatakse?
6. Kas kohtunik käitub kooskõlas eetikanõuetega, kui ta osaleb koos prokuröri, advokaadi või politseinikuga mõne mittetulundusühingu tegevuses (nt spordiklubi või muu sarnase organisatsiooni tegevuses) ning seoses mittetulundusühingu tegevusega tekib vajadus rahaliste summade üleandmiseks või ülekanndmiseks (nt üritusel osalemise tasude, reisikulude vms hüvitamiseks)? Kas seoses kirjeldatud tegevusega peaks kohtunik end taandama kohtuasja menetlusest, mille osaliseks või esindajaks on eelviidatud prokurör või advokaat?
7. Kas kohtunik käitub kooskõlas eetikanõuetega, kui tema alaealine laps taotleb rahalisi toetusi sportimiseks (näiteks võistlustel osalemiseks või muude kulukate spordivaldkondadega tegelemiseks) või õpinguteks erinevatelt äriühingutelt või eraisikutelt? Kas kohtunikule on eetilisel ette heidetav, kui ta ei kata ise kõiki oma lapse huvi- või õppetegevusega seotud kulusid?

Üldised märkused

Eetikakoodeksi punkti 20 tuleb hinnata koos koodeksi punkti 14 esimese lausega, mis ütleb: “Kohtunik on õigusemõistmisel erapooletu ja õiglane ning püüab sellisena näida ka mõistlikule kõrvalseisjale“, ning eetikakoodeksi punktidega 23–26. Erapooletus võib saada kahjustatud olukorras, kus perekondlikud, sotsiaalsed või muud suhted mõjutavad tema tööd kohtunikuna. Kohtuniku erapooletuse nõue ei tulene üksnes eetikakoodeksist, vaid see nõue on laiemal põhimõtte, õiguse õiglasele kohtumõistmisele üks olulisemaid komponente. Põhimõtte on sõnastatud Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste konventsiooni (EIÕK) artiklis 6 inimõiguse ja põhiseaduse §-s 146 ning kohtute seaduse § 70 lg-s 1 õigusemõistmise üldise põhimõttena.

Erapooletus iseloomustab kohtuniku ja protsessiosaliste suhteid ning näitab kohtunikul eelarvamuste või eelmõjutuste puudumist. EIÕK kohtupraktika eristab objektiivset ja subjektiivset erapooletust, ehkki on tõdenud, et puudub selge piir objektiivse ja subjektiivse erapooletuse vahel. Subjektiivsest erapoolikusest võivad märku anda kohtuniku isiklikud veendumused ja huvid kohtuasjas, tema käitumine kohtuprotsessis, vaenulikkus ühe menetlusosalise suhtes või ühe poole soosimine. Objektiivse erapooletuse hindamisel on oluline, mis välja paistab. Kaalul on kohtu usaldusväärus ühiskonna silmis. Üldtuntud on maksimum „Õigusemõistmine ei pea mitte üksnes olema, vaid ka näima aus“. Et välistada kahtlused kohtuniku erapooletuses, aitavad tema käitumist kujundada eetikakoodeks ning selle tõlgendused.

Eetikanõukogu järeldeb esitatud küsimustest, et silmas on peetud olukordi, kus kohtunik ise huvide konflikti ei tunneta, kuid on ebaselge, kas teatav käitumine võib teistele isikutele näida erapoolikuna. Seega tuleb hinnata objektiivset erapooletust. Eetikanõukogu arvamus võtab arvesse ÜRO egiidi all kokkulepitud kohtunike käitumise põhimõtteid (nn Bangalore printsiipe¹) ning nende põhimõtete kommentaare². Nende põhimõtete järgi peab kohtunik näima erapooletu mõistlikule kõrvalseisjale. Mõistliku kõrvalseisja all peetakse silmas isikut, kes on ka ise õiglane ning hästi informeeritud.

Üldiselt sõnastatuna peab kohtunik vältima tegevusi, mille puhul võib eeldada, et välised faktorid võivad otsustamisprotsessi mõjutada (nt isiklikud suhted menetlusosalistega). Seega tuleb era- ja majanduslikud suhted korraldada viisil, et välistada võimalikku huvide konflikti. Kohtunik ühelt poolt ei saa elada distantseerides end igasugusest sotsiaalsest suhtlemisest. Läbikäimine sõpradega, kelle hulgas võib olla advokaate ja prokuröre, laste sõprade vanematega, vastastikku sünnipäevadel käimine ja kingituste tegemine – kõik see kuulub normaalse elu hulka ning kohtunik ei pea seda vältima vaid põhjusel, et millalgi võib tekkida huvide konflikt. Samas peab kohtunik mõistma, et läbikäimine advokaadi või prokuröri või muu isikuga, kes sagedasti on osaline kohtuniku juhitud menetluses, on täis ohte objektiivsele erapooletusele. See tähendab, et kohtunik peab ise otsustama, kuhu tõmmata oma käitumise piiri. Teisalt tähendab see ka seda, et kohtuniku ja menetlusosaliste omavahelisi suhteid ja nende

¹ The Bangalore Principles of Judicial Conduct 2002. Arvutivõrgus: https://www.unodc.org/pdf/crime/corruption/judicial_group/Bangalore_principles.pdf

² Vt Commentary on the Bangalore Principles of Judicial Conduct. Arvutivõrgus: https://www.unodc.org/res/ji/import/international_standards/commentary_on_the_bangalore_principles_of_judicial_conduct/bangalore_principles_english.pdf

võimalikku mõju kohtuniku erapooletusele tuleb hinnata igal konkreetsel juhul eraldi.³ Neil põhjustel ei saa eetikakomisjon anda kõigile küsimustele selgeid ja konkreetseid soovitusi, sest olukorra hindamine eeldab asjaolude teadmist.

Vastused küsimustele

Püstitatud küsimused on liialt üldised selleks, et nende puhul üheselt huvide konflikti eitada või jaatada. Olemasoleva teadmise baasil toob eetikanõukogu välja järgmised seisukohad.

Küsimuste 1 ja 2 puhul on oluline märkida, et kohtuniku, advokaadi ja prokuröri laste lävimine ja sellest tingitud lapsevanemate suhtlemine, sh kingituste tegemine ei kujuta endast iseenesest kohtunike eetikakoodeksi rikkumist. Samuti pole see automaatne alus kohtuniku taandamiseks. Määrav ei ole, kas laste sünnipäevapidu toimub kodus, mängutoas või mujal. Kohtuniku objektiivne erapooletus võib kahtluse alla sattuda siis, kui advokaadil või prokuröril on samal ajal pooleli kohtumenetlus sama kohtuniku juures. Laps võib sünnipäeval osaleda, kuid kohtunikust lapsevanem peaks jääma üritusest kõrvale. See on vajalik juba kohtuniku enda kaitseks, et vältida olukorda, kus peol püütakse hakata rääkima pooleliolevast kohtuasjast. Kohtunik peab silmas pidama, et huvide konflikti kahtlus võib tekkida samuti siis, kui sõltumata sellest, kas kohtunik, advokaat või prokurör osalevad ühes kohtumenetluses, teevad osapooled laste sünnipäevadel tavatult hinnalisi kingitusi (vt ka kohtunike eetikakoodeksi p 26).

Eetikanõuetega vastuolus pole see, kui kohtunik lubab advokaadil või prokuröril end pärast ühist koosviibimist autoga koju viia (küsimus 3). Vältida tuleb sama autoga menetlustoimingule sõitmist, kui autos ei viibi kõigi menetlusosaliste esindajad. Samuti võib tekkida kahtlus kohtuniku erapooletuses, kui nt pärast kohtuistungit lõppu lahkutakse kohtumajast ühe menetluspoolega.

Küsimused 4 ja 5 puudutavad olukordi, kus kohtunik, prokurör ja advokaat on sõbrad või käivad muul põhjusel perekondlikult läbi. Sarnaselt küsimustega 1 ja 2 pole ka siin tegemist eetikakoodeksi rikkumisega. Keelatud pole rahaliselt hinnatavate kingituste tegemine, kuid jällegi tuleb silmas pidada, et tavatult hinnalised kingitused tekitavad kahtluse kingituse tegemise eesmärgis ning seeläbi ka kohtuniku erapooletuses. Sama kehtib muude üksteisele osutatavate teenuste puhul. Tuleb küsida, kas samaväärset teenust osutatakse ka siis, kui sõber ei oleks kohtunik, advokaat või prokurör. Kui pidulised osalevad samas käimasolevas kohtumenetluses, peab kohtunik kriitiliselt hindama vajadust sünnipäeval või muul perekondlikul koosviimisel osaleda. Nt matustel osalemine on eelduslikult möödapääsmatu ning sündmuse iseloomu arvestades ei ole oht huvide konflikti tekkimiseks suur. Seevastu nt ristimisel advokaadi või prokuröri lapse ristivanemana osalemine kujutab endast märgatavalt intensiivsemat näivuse riivet. Kui kohtunik otsustab siiski sündmusel osaleda, ei ole siiski tegemist eetikakoodeksi p 20 rikkumisega. Normi eesmärgiks ei saa olla keelata kohtunikule igasugune valikute tegemine isiklikest huvidest lähtuvalt. Kui huvide konflikti tekkimine on küll välditav, kuid seda on ebamõistlik kohtunikult nõuda, peab kohtunik end taandama (vt kohtunike eetikakoodeksi p-d 23 ja 25).

Kohtunik võib koos prokuröri, advokaadi või politseinikuga osaleda mõne mittetulundusühingu tegevuses, samuti teha sellega seotud ülekandeid (küsimus 6). Kohtunik peab tagama, et oleks üheselt tuvastatav, mis alustel on ülekanded tehtud. Käituda tuleb viisil, et mitte tekitada

³ Kohtute seadus. Kommenteeritud väljaanne. Kirjastus Juura 2018, lk 300.

kahtlust, et raha liikumine kohtuniku, prokuröri, advokaadi või politseiniku vahel võib olla seotud kohtuniku kutsetegevusega.

Eetikanormide vastu eksimiseks ei saa pidada seda, kui kohtunik ei kata ise kõiki oma lapse huvi- või õppetegevusega seotud kulusid (küsimus 7). Samas tuleb järgida kohtunike eetikakoodeksi p 26 ning välistada kahtlus, et rahaline hüve on lapsele antud lapsevanema ameti tõttu. Kui lapsele antakse hüve objektiivsetel alustel, ei too see kaasa huvide konflikti tekkimist. Vältida tuleb toetuse saamiseks nt vahetult advokaadibüroode poole pöördumist, eriti olukorras, kui taotluse põhjal on võimalik kindlaks teha, et lapsevanem on kohtunik. Kui advokaadibüroo on aga mingi konkreetse spordiklubi toetaja ja kohtuniku laps osaleb selle klubi tegevuses üldistel alustel, pole tegemist huvide konfliktiga.

Eetikanõukogu rõhutab kokkuvõtvalt, et see, et eespool viidatud olukorrad ei ole eetikanõuetest tulenevalt igal juhul välistatud, ei tähenda, et mingid konkreetset olukorrad ei tarvitse küsitavusi tekitada, mistõttu tuleks kohtunikul igat konkreetset situatsiooni siiski eraldi hinnata.